

© Рібцун Ю. В. Організація та проведення у логопедичній групі ігор з правилами / Ю. В. Рібцун // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матер. І Всеукр. наук.-практ. конф., 7–8 лютого 2012 р., м. Суми. – Суми : Вид-во СудПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – С. 47–53.

Рібцун Ю. В.

Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ ГРУПІ ІГОР З ПРАВИЛАМИ

Ефективним засобом формування особистості дошкільника, його провідною діяльністю є гра, яка потребує створення певних умов для своєї реалізації (П. П. Блонський, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Г. Г. Кравцов, О. М. Леонтьєв та ін.). У логопедичних групах спеціальних дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) компенсуючого типу для дітей із порушеннями мовлення (ПМ) існує своя специфіка організації та проведення ігрової діяльності, пов'язана з психофізичними та мовленнєвими особливостями дітей [3, 4].

Розглядаючи питання про роль ігор у логопедичній роботі, професор М. Ю. Хватцев [5] підкреслює, що вони сприяють:

- 1) співдружності педагога з дошкільником;
- 2) активізації інтересу дитини до мовлення;
- 3) бажанню оволодіти дошкільником тими чи іншими уміннями та навичками;
- 4) реформуванню старих та появі нових мовленнєвих навичок;
- 5) застосуванню набутих навичок у повсякденному житті.

Педагог логопедичної групи (вчитель-логопед, вихователь, інструктор із фізичної культури, музичний керівник), *організуючи ту чи іншу гру, повинен:*

1) заздалегідь діагностувати рівень розвитку ігрової діяльності кожної дитини за такими показниками:

- а) інтерес до іграшок;
- б) адекватність їх використання;
- в) характер дій (маніпуляції, процесуальні дії, ланцюжок ігрових дій, використання елементів сюжету, вміння організувати сюжетно-рольову гру);

2) проектувати рівень розвитку ігрової, пізнавальної та мовленнєвої діяльності, рівень досягнень як для всієї групи, так і для кожної дитини зокрема;

3) формувати і реалізовувати корекційно-розвивальні, навчально-виховні та пропедевтичні завдання;

4) знати структуру тієї чи іншої гри, умови її проведення:

а) час (вдень, у ранкові чи вечірні години);

б) місце проведення (групова кімната, логопедичний кабінет, спортивна чи музична зала, ігровий майданчик);

в) тривалість (короткотривала – до 5 хв., тривала – 10–15 хв., довготривала – 20–40 хв.);

г) кількість учасників (парна, непарна, не має значення);

г) вид групової динаміки (фронтальна, підгрупова, індивідуальна);

д) ступінь рухливості (мала, середня, висока рухливість);

е) форми підведення підсумків (загальний висновок щодо засвоєного чи повтореного навчального матеріалу, позитивна оцінка діяльності дітей);

5) вміти вдало використовувати:

а) види дидактичного матеріалу (іграшки, муляжі, предмети-замінники, посібники, музичні інструменти, нагрудники, наголовники, елементи костюмів тощо);

б) форми мовленнєвого матеріалу (звуконаслідування, забавлянки, домовлянки, заклички, чистомовки, скоромовки, лічилки, загадки, вірші, пісеньки);

в) види попередньої роботи (читання, розгляд ілюстрацій, спостереження, бесіди тощо);

г) відповідну словникову роботу (знайомство з новими словами, пояснення, уточнення їх значення (-ень), закріплення в мовленні);

б) враховувати вікові та індивідуальні психофізичні, мовленнєві особливості та можливості дітей;

7) дотримуватися правил техніки безпеки та гігієни.

У дітей спеціального ДНЗ компенсуючого типу в залежності від логопедичного висновку ігрова діяльність має свої особливості:

1) у дошкільників із ЗНМ:

- а) невміння гратися;
- б) наявність неадекватних дій із предметами;
- в) примітивні та одноманітні дії з предметами;
- г) невміння використовувати предмети-замінники і діяти з уявними предметами;

2) у дошкільників із ФФНМ і заїканням:

- а) нестійкий інтерес до іграшки, не пов'язаний із можливостями гратися з нею;
- б) відсутність сюжету;
- в) поодинокі сюжетні дії.

За таких умов формування ігрової діяльності має здійснюватися поетапно як у видах ігор (від предметних до рольових), так і у ігрових діях – від формування орієнтовної основи дій через ланцюжок ігрових маніпуляцій до дій за певними правилами. На індивідуальних іграх-заняттях поряд із педагогом, який обіграє знайому чи улюблену іграшку, викликає позитивно-забарвлене ставлення до неї, дитина виконує дії спочатку за наслідуванням, потім із мовленнєвим супроводом, а згодом у сюжетно-відображувальній грі з обов'язковим залученням мовлення. Від дій поряд (дитина – педагог) дитина поступово переходить до сумісних ігрових дій у складі мікрогрупи (дитина – ровесники). Так поступово у дошкільника логопедичної групи зароджується як самостійна, так і колективна ігрова діяльність у вигляді різних видів ігор.

У психолого-педагогічних дослідженнях існують численні як загальні класифікації ігор, так і авторський їх розподіл на окремі підвиди (К. К. Грос, Н. С. Карпінська, П. Ф. Лесгафт, Д. В. Менджерицька, С. Л. Новосьолова, С. Ф. Русова, Ф. В. Фребель, Л. С. Фурміна, В.-Л. Штерн та ін.), проте єдиної остаточної класифікації у дошкільній дидактиці так і не сформувалося. Проаналізувавши існуючі класифікації ігор у загальній дошкільній педагогіці, можна запропонувати наступну класифікацію спеціальних (корекційно-розвивальних) ігор, які доцільно використовувати у логопедичній групі:

1. Ігри з правилами:

- а) ігри з предметами;

б) дидактичні (з іграшками, настільно-друковані, музично-дидактичні, сенсорні, математично-дидактичні (інтелектуальні), комп'ютерні);
в) рухливі (ігри різної рухливості, ігри-естафети, загальнорозвивальні, цілеспрямовані); г) народні (рухливі, хороводні, обрядові та звичаєві ігри).

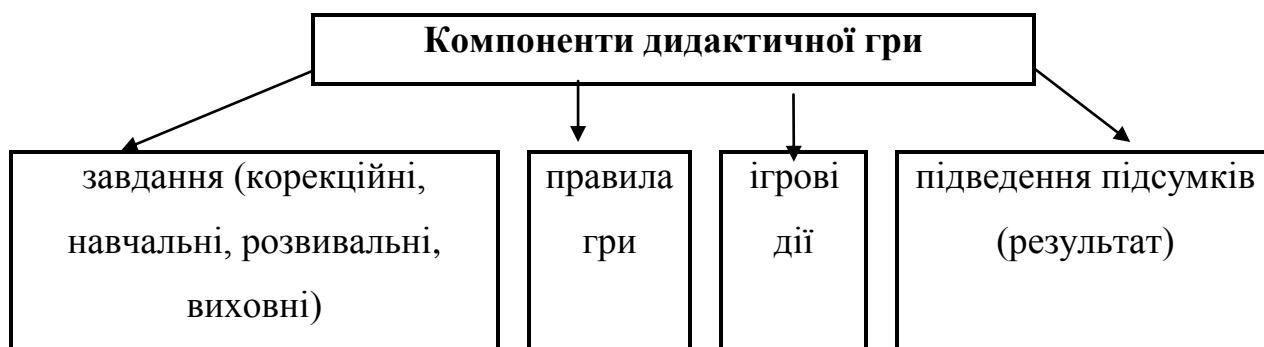
2. Творчі ігри:

- а) режисерські;
- б) сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні, загальної тематики);
- в) конструктивно-будівельні;
- г) ігри-драматизації та інсценівки.

Розглянемо спеціальні ігри з правилами, основною метою яких є розвиток у дошкільників навичок мовленнєвої діяльності. Такі ігри можуть бути одно- (О. І. Максаков, В. І. Селіверстов, Г. А. Тумакова, Г. С. Швайко та ін.) чи багатоваріативними (І. Ф. Кривда, Ю. В. Рібцун, О. С. Ткач). Цінність останніх для логопедичної роботи полягає у одночасному комплексному вирішенні кількох корекційно-розвивальних завдань. Своєрідністю ігор такого типу є наявність конкретних меж, які створені чітко встановленими правилами. Перед початком гри педагог знайомить із ними дітей. Щоб бути учасником гри, дитині необхідно виконувати дані правила, тобто підпорядковувати свої бажання встановленим вимогам. Таке свідоме підпорядкування суспільно заохочуваним правилам і нормам становить зміст розвитку довільності поведінки дитини як суттєвої риси особистості.

Ігри з предметами в деякій мірі є перехідним етапом від предметної до сюжетно-рольової гри. Одні дошкільники люблять гратися з предметами побуту та домашнього вжитку, іншим до вподоби ляльки чи машинки, а є такі діти, які не уявляють гри без іграшкових тварин чи конструктора. У грі можуть бути задіяні предмети різні за кольором, формою, розміром і матеріалом, але головною в ній є потреба дитини діяти у відповідності до втілення власних інтересів і бажань. Специфікою використання ігор такого типу у логопедичній групі є не лише розгляд предметів та маніпулювання ними, а й визначення їх функціонального призначення, виокремлення і називання складових частин.

Дидактичні ігри найпоширеніші в арсеналі педагога логопедичної групи, адже допомагають значно розширювати світогляд дітей і збагачувати їх словниковий запас. Саме в таких іграх часто найбільш вдало узгоджуються ігрова та навчальна діяльність, поєднується ігрова й пізнавальна мотивація.

Проводячи дидактичні ігри, педагог логопедичної групи:

а) вчить визначати і називати величину, форму та колір предметів;

б) формує узагальнюючі, числові поняття, навички лічби; закріплює вміння утворювати множини предметів, спів ставляти предмети, порівнювати їх за сенсорними ознаками, визначати просторове розташування, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, вербалізуючи власні міркування, твердження тощо;

в) збагачує, уточнює уявлення дошкільників про предметний світ, назви, властивості та функціональне призначення предметів;

г) закріплює вміння правильно використовувати різноманітні (у т.ч. й мовленнєві) навички та вміння, отримані в ході навчання;

г) автоматизує вимову звуків різних груп; закріплює навички звукового та складового аналізу та синтезу, операцій слухового контролю, ймовірного прогнозування на різних рівнях;

д) розвиває сприймання, увагу та пам'ять різних модальностей, фонематичні уявлення, емоційно-вольову сферу, дрібну моторику; вміння дітей диференціювати мовленнєві та немовленнєві звуки; розрізняти звуки за висотою, силою, ритмом, і динамікою; визначати джерело та напрямок звучання музичних іграшок; уміння граматично правильно формулювати речення, доповнювати їх потрібними словами, адекватними за граматичною формою та значенням;

е) виховує вміння виконувати встановлені правила, почуття колективізму, наполегливість при здійсненні мети, вміння отримувати задоволення від позитивного результату.

Дидактичні ігри з іграшками широко використовуються в роботі педагогів логопедичної групи. Та чи інша іграшка (казковий, анімаційний ігровий персонаж), завітавши до дітей із проханням допомогти, виправити, навчити тощо, викликає у них масу позитивних емоцій і, поряд із розвитком психомовленнєвої діяльності, формує морально-особистісні якості. Особливе місце у корекційно-розвивальному процесі відводиться спеціальним іграшкам [2], які допомагають полегшити роботу логопеда та зробити її цікавішою та ефективнішою¹.

Настільно-друковані ігри (пазли, кубики, лото, доміно, парні картинки тощо) зручні та доступні у використанні. Вони не потребують виготовлення педагогом дидактичного матеріалу та продумування ходу гри. Варто відмітити, що останнім часом з'явилася значна кількість настільно-друкованих ігор саме логопедичного спрямування, особливо у вигляді пазлів і вкладок, які полегшують працю вчителя-логопеда і викликають значний інтерес у дітей.

Музично-дидактичні ігри мають на меті розвиток у дітей вміння чути та розрізняти немовленнєві звуки, визначати джерело та напрямок звучання, диференціювати мелодії за висотою, силою, тембром, ритмом, динамікою (колискова, марш, танцювальна), що, в свою чергу, сприяє розвитку слухового сприймання, уваги та пам'яті дошкільників.

Сенсорні ігри потребують практичних дій із предметами з метою вивчення і закріплення їх основних властивостей, сприйнятих у різний спосіб за допомогою:

- а) зору – шляхом сприймання кольорів і відтінків, форми, величини;
- б) слуху – використовуючи ігри зі звуковими іграшками, аудіозаписи;
- в) дотику – шляхом доторкувань, обмацування та розрізнення матеріалів за фактурою, температурою, твердістю-м'якістю, впізнавання предметів, різних за формою, величиною, вагою;
- г) руху – за допомогою диференціації відчуттів від розташування тіла в просторі, окремих рухів та ритму;
- г) нюху – шляхом використання дослідницької діяльності з розрізнення різноманітних запахів (як приємних, так і неприємних) оточуючого світу;

¹ Про іграшки, їх роль у навчально-виховному процесі спеціального ДНЗ компенсуючого типу для дітей із ПМ, про вимоги до ігрового обладнання логопедичної групи буде висвітлено у іншій нашій статті.

д) смаку – за допомогою диференціації смакових якостей окремих продуктів і страв.

Інтелектуальні ігри завдяки вирішенню проблемно-пошукових і логічних завдань сприяють розвитку у дітей мисленнєвої діяльності, а це, в свою чергу, дозволяє формувати вміння адекватно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і за допомогою мовлення обґрунтовувати свої міркування, використовуючи не тільки прості, а й складносурядні та складнопідрядні речення.

Комп'ютерні ігри поступово входять у навчально-виховний процес логопедичної групи. За допомогою комп'ютера дітям пропонуються для засвоєння ті елементи знань, які у звичайних умовах і при звичному поданні важко або просто неможливо зрозуміти. Комп'ютерні технології дозволяють унаочнити способи та послідовність виконання дій як істотами, так і неістотами, виконання вправ артикуляційної та пальчикової гімнастики, промовляння того чи іншого звука. За допомогою педагога дитина „спілкується” з комп'ютером і виконує низку ієрархічно ускладнених завдань, розв'язання яких потребує різноманітних знань із різних розділів програми, сприяє розвитку пізнавальних процесів шляхом виконання неодноразових вправ із чітко фіксованим результатом.

Рухливі ігри знаходять своє активне застосування у практиці логопедичної роботи, адже, крім цікавої форми засвоєння навчального матеріалу, дозволяють дошкільникам набувати навичок саморегуляції, що стає основою для розвитку у дітей довільності поведінки. Ігри такого типу проводяться педагогами як у фізкультурній, музичній залі, в груповій кімнаті, так і під час прогулянок.

Проводячи рухливі ігри, педагог логопедичної групи:

а) починає гру лічилкою, що допомагає розподілити ролі (вибрати ведучого) (в старшій групі пропонує це зробити дітям);

б) формує рухові вміння та навички з бігу, стрибків, метання тощо, здатність узгоджувати рухи із мовленням шляхом виконання логоритмічних вправ під музичний супровід;

в) виробляє вміння промовляти віршований текст чітко та фонетично правильно, користуватися речитативом;

г) удосконалює відчуття рівноваги, темпу, ритму;

г) розвиває слухову, рухову увагу та пам'ять, кінетичний праксис, уяву, уміння дітей орієнтуватися у просторі, фізичні якості (швидкість, силу, спритність, гнучкість, витривалість), емоційно-вольову сферу;

д) зміцнює здоров'я та підвищує працездатність, покращує діяльність дихальної, серцево-судинної системи, стимулює обмінні процеси, позитивно впливає на нервову систему, підвищує опірність до застудних захворювань; формує правильну поставу, позбавляє плоскостопості;

е) закріплює навички складового, синтаксичного аналізу та синтезу;

є) автоматизує навички правильної звуковимови;

ж) збагачує словниковий запас дітей шляхом вивчення потішок, забавлянок, скоромовок, чистомовок, віршованих мініатюр, поєднуючи їх промовляння з рухами;

з) добирає ігри до вподобання, інтересів дітей, із обов'язковим урахуванням рівня їх мовленнєвого розвитку;

і) виховує спостережливість, уважність, уміння самостійно дотримуватися правил, бажання брати активну участь у спільній грі, грати у команді, враховувати помилки своїх товаришів і свої власні, за необхідністю допомагати ровесникам, помічати ефективні способи дій із метою досягнення найкращих результатів та свідомо їх використовувати.

Ігри різної рухливості носять творчий колективний характер. Якщо ігри високої рухливості проводяться переважно на ігровому майданчику чи у спортивній залі, то ігри середньої та малої рухливості можуть включатися у корекційно-розвивальний процес в умовах логопедичної групи. Біг, стрибки, долаття перешкод (наприклад, підлізання під мотузку, пролізання через обруч чи під дугу тощо) поєднуються з виконанням мовленнєвих завдань, що дозволяє дітям уникати

розумової переваги, а педагогу розвивати у дошкільників вміння розподіляти довольну увагу, координувати рухи.

Ігри-естафети являють собою змагання, в яких гравці на швидкість виконують найрізноманітніші завдання, що відповідають їх психофізичним можливостям. Це можуть бути завдання типу пробігти, пострибати, подолати перешкоди на тій чи іншій дистанції (перелізти через колоду, перестрибнути через струмок, пролізти через обруч, під дугою і т. ін.). Проте у логопедичній групі не варто зловживати іграми такого типу, адже діти з порушеннями мовленнєвого розвитку надзвичайно чутливі та вразливі. Важливо, щоб по ходу гри діти звикали допомагати один одному, за будь-яких умов зберігати дружні стосунки в колективі, а їх діяльність була позитивно оцінена педагогом. *Загальнорозвивальні ігри* спрямовані на одночасний розвиток у дітей кількох різноманітних рухів і формування таких якостей, як сила, спритність, витривалість, швидкість реакції. *Цілеспрямовані ігри* дозволяють зосередити увагу педагога на якомусь одному завданні – наприклад, на розвитку певної групи м'язів або виробленні у дітей швидкості реакції.

Рухливі ігри дозволяють вирішити одночасно декілька завдань: зняти фізичне напруження у дітей і закріпити засвоєні на логопедичних заняттях мовленнєві навички. Зокрема, використовуючи декламування віршів із одночасним виконанням рухів, педагог дотримується під час гри певної послідовності. Спочатку педагог, активно використовуючи жести і міміку, самостійно виконує рухи та емоційно промовляє віршований текст, а діти повторюють за ним лише рухи. Згодом діти вивчають вірш напам'ять і супроводжують його декламацію рухами.

Народні ігри являють собою багатющу скарбницю духовних надбань українського народу, що відображає його етнопедагогічні особливості – характер, темперамент, почуття, побут, звичаї українців, їх уявлення про світ. Народна гра має свій погляд на людину, батьківщину, добро, уявлення про світ. Вона записала „в генах дії” не лише народні знання, а й національний характер [1]. Народні ігри багатоваріантні, адже у кожному регіоні України існує свій варіант тієї чи іншої гри.

Використання в народних іграх доступного для сприймання та вимови дитячого ігрового фольклору (приспівки, заклички, потішки, приказки, примовки,

небилиці, мирилки, дражнилки, лічилки, скоромовки, чистомовки, звуконаслідування, жеребкування, загадки, утішки або забавлянки) роблять їх цікавими та ефективними для розвитку мовленнєвої діяльності вихованців кожної логопедичної групи. За умов багаторазового повторення всього твору чи його частин, ігри такого типу дозволяють педагогам відпрацювати різноманітний як фонетичний, так і лексичний матеріал. Динамічні за змістом невеликі поетичні народні форми швидко запам'ятовуються дітьми, а залучення до виконання в іграх тих чи інших рухів (кидання камінців, кружляння, підскоки, нахили) дозволяє дошкільникам навчитися координувати рухи зі словом. Корекційно-розвивальну спрямованість народних ігор посилює ще й музично-поетичний супровід.

Народні ігри, особливо хороводні, характеризуються яскравим національним колоритом (костюми, відповідні атрибути), тому у дитячому садку їх часто включають до свят. Такі ігри здебільшого проводяться фронтально, звичайно з урахуванням психофізичних можливостей вихованців. Проте і без національного одягу у звичайній залі чи на майданчику такі ігри приносять дітям радість і задоволення, адже викликають безліч позитивних емоційних вражень.

Організуючи народні ігри, педагог логопедичної групи:

- а) залучає дошкільників до витоків національної культури та духовності;
- б) добирає ігри до вподобань та інтересів дітей;
- в) формує поетичне мислення, мистецькі смаки, цілеспрямованість, дисциплінованість, витримку;
- г) закріплює орфоепічні можливості дітей, вміння спільно з ровесниками промовляти чи проспівувати мовленнєвий матеріал у поєднанні з простими рухами;
- д) розширює знання та уявлення про навколишній світ, звичаї та традиції українського народу;
- е) збагачує словник образними словами;
- є) розвиває сприймання, увагу та пам'ять різних модальностей, логічне мислення, винахідливість, наполегливість, витривалість, творчу фантазію, емоційність;
- ж) виховує почуття патріотизму, колективізму та взаємовиручки, бажання дітей брати активну участь у спільній грі.

Народні рухливі ігри можуть проводитись парами (типу „Моталки”) чи колективно і бувають сюжетними та безсюжетними (так звані „ігри-ловітки”), малої, середньої та високої рухливості, такими, що відображають тваринний чи рослинний світ, із використанням діалогу чи монологу. Обов’язковою умовою проведення народних рухливих ігор є попередня робота у вигляді бесід, розповідання народних казок, читання оповідань, розповідей про виготовлення атрибутів для ігор у давнину, розучування того чи іншого мовленнєвого матеріалу, проказування діалогів, встановлення тісного взаємозв’язку з батьками (виготовлення ними разом із дітьми атрибутів до ігор чи елементів костюмів, альбомів із народними іграми, в які грали бабусі та дідусі, з розписаними правилами, організація сімейних розваг, приурочених до народних свят тощо).

Народні хороводні ігри завжди супроводжуються пісенним текстом. Ігри такого типу переважно проводяться у колі з використанням різних атрибутів (віночок, хусточка, стрічка).

Обрядові та звичаєві ігри передають характерні події з життя українського народу у певні пори року або в дні календарних свят – це початок жнив, косовиця, різдвяні, великодні та купальські ігри, калита, веснянки. У їх змісті відбиті сезонні явища, звичаї, свята, пов’язані з хліборобською працею, тому в таких іграх використовують дзвіночки, мотузки, пояси, крашанки, писанки. Сюди ж можна віднести ігри історичної та соціальної, а також побутової спрямованості. Якщо перші з них відбивають характер тієї епохи, коли складались (містять слова на кшталт „пан”, „король”, „цар”, „царівна” і т. ін.), то другі – буденне життя людей. Ігри такого типу доступні дітям з вадами мовленнєвого розвитку лише старшого дошкільного віку та потребують довготривалої підготовчої роботи.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що *завданнями ігор з правилами у логопедичній групі є:*

1. У фонетико-фонематичній ланці мовлення:

а) спрямування уваги на звукоскладову будову слова;

б) автоматизація правильної звуковимови;

в) диференціація голосних і приголосних звуків за акустико-артикуляційними ознаками (твердість – м’якість, дзвінкість – глухість, місце, спосіб творення);

г) закріплення навичок елементарного звукового та складового аналізу.

2. У лексико-граматичній ланці мовлення:

а) збагачення словникового запасу дітей шляхом вживання контекстуально зумовлених лексичних узагальнень на матеріалі різних частин мови (іменників, прикметників, дієслів, прислівників);

б) розширення розуміння та вживання антонімічних, синонімічних, багатозначних значень слів на позначення різних частин мови (дієслів, прикметників, іменників, числівників);

в) уточнення вміння вживати різні граматичні категорії (роду, числа, відмінка).

3. У зв'язному мовленні:

а) побудова речень різної синтаксичної будови (простих, складносурядних і складнопідрядних);

б) складання описових зв'язних розповідей за однією та серією сюжетних картинок;

в) складання розповідей за ігровою ситуацією, з опорою на запропоновані слова, з власного досвіду;

г) переказ запропонованого знайомого чи незнайомого тексту з опорою на наочність.

Отже, гра є провідною діяльністю дитини-дошкільника, в процесі якої відбуваються значні позитивні зміни у психічній і соціальній сфері та здійснюється підготовка до переходу на новий, вищий щабель її всебічного, у т.ч. й мовленнєвого, розвитку.

Список використаних джерел

1. Літала сорока по зеленім гаю : дит. та молодіж. укр. нар. Ігри / упоряд. та авт. прим. Г. В. Довженок; худож. С. Г. Урбанська. – К. : Молодь, 1990. – 160 с.

2. Пат. 44366 Україна, МПК: А 61 Н 1/00 А 61 М 21/00. Спосіб відновлення вимовної функції у дошкільнят з порушеннями фонетико-фонематичної сторони мовлення / Рібцун Ю. В. – № u200908240; заявл. 04.08.2009; опубл. 25.09.2009, Бюл. № 18.

3. Рібцун Ю. В. Братики-автомобілі : багатоваріативна дидактична гра з мовленнєвими завданнями для дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку із ЗНМ (ІІІ рівень) і ФФНМ / Ю. В. Рібцун // Логопед. – 2011. – № 5 (5). – с. 25–26

4. Рібцун Ю. В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 1. – С. 150–165.

5. Хватцев М. Е. Логопедия. – М., 1959. – С. 140.